

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏDRİS MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ NİZAMİNİN HEKAYƏ VƏ NAĞİLLARININ ÖYRƏDİLMƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

İkinci Qarabağ müharibəsində əldə etdiyimiz tarixi uğurlarımızda, torpaqlarımızın düşmən tapdağından azad edilməsində həlledici sözü devən qəhrəman əsgərlərimizin körpəlikdən milli qürur və milli ləyaqət hissi ilə yetişdirilməsində, vətənpərvərlik ruhunda formalaşmasında ədəbi əsərlərin rolu ölçüyəgəlməz dərəcədə böyükdür. Düşmən üzərində möhtəşəm qələbəmiz, xalqımızda olan yüksək əhval ruhiyyə, fəxr hissi, qırılmaz iradə və əzm onlarda olan vətənpərvərlik hissənin yüksək dərəcədə olmasının göstəricisidir. Bu isə təlim və tərbiyə ocaqlarında aparılan keyfiyyətli işin uğurlu nəticəsidir.

Günümüzdə təhsil işçiləri qarşısında düran ən mühüm vəzifə budur: Azərbaycanımızı sevən, onun keşiyində duran, Vətən üçün canından keçməyə hazır olan, eyni zamanda, intellektual səviyyəli, ağıllı vətəndaş tərbiyə etmək. Bunun təməli isə məktəbəqədər müəssisələrdə qoyulmalıdır. Məktəbəqədər dövr böyüyən nəsələ bir çox qiymətli mənəvi keyfiyyətlərin aşılmasında mühüm mərhələdir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların və bütün gəncliyin vətənpərvərlik, yoldaşlıq, dostluq, qayğıkeşlik, insanpərvərlik ruhunda tərbiyəsi işi bütün zamanlarda ən mötəbər yeri tutmalı və günbəgün cilalanmalıdır.

Kiçik yaşlı uşaqlar xeyir, şər, dostluq, düzlük və doğruluq, qayğıkeşlik, təvazökarlıq, qənaət, ədalət, ədalətsizlik, sülh, müharibə, sadəlik və s. haqqında təsəvvür və anlayışlara məktəbəqədər müəssisələrdə və ümumtəhsil məktəblərində yiyələnirlər.

Dünyaya yeni göz açan körpələrimizin tərbiyəsi və təlimi prosesində islam əxlaqına, türk dünyasının mənəviyyatına, müqəddəs Qurani-Kərimə, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinə, zəngin klassik irsimizə, eyni zamanda ümumbəşəri dəyərlərə arxalanmalıyıq.

Bu il 880 illik yubileyini təntənə ilə qeyd etdiyimiz dahi Nizami Gəncəvinin kiçik yaşlı uşaqların inkişafı, tərbiyəsi və təhsili haqqında təlim-tərbiyə nəzəriyyəsini öyrənmək, tədqiq etmək, eyni zamanda, onların bir şəxsiyyət kimi formalaşması üçün müasir iş prosesində bundan istifadə etmək olduqca faydalıdır.

“Dahi şair və böyük tərbiyəçi olan N.Gəncəvi təhsil, təlim, tərbiyənin bir sıra ümumi məsələləri haqqında elə dəyərli fikir və ideyalar irəli sürmüşdür ki, bu gün də öz əhəmiyyətini itirməmişdir.

Elmi pedaqogikanın qarşısında duran ən aktual problemlərdən biri şəxsiyyətin formalaşması məsələsidir. Məlum olduğu kimi, zaman-zaman bu barədə olduqca müxtəlif fikirlər irəli sürülmüş, fərqli nəzəriyyələr yaranmışdır. Həmin müxtəlifliyi tədqiq və təhlil edən müasir dövrün alim-pedaqoqları və psixoloqları şəxsiyyətin formalaşmasına təsir edən dörd əsas amili (irsyyət, mühit, tərbiyə, fəaliyyət) qeyd edirlər. Milli pedaqogikamız bu amilləri ayrı-ayrılıqda deyil, qarşılıqlı əlaqədə və vəhdətdə tədqiq etməyə üstünlük verir.

“Xəmsə”nin qeyd olunan problem baxımından tədqiqi və təhlili göstərir ki, filosof-şair və tərbiyəçi-pedaqog olan dahi Nizami həmin amillərin hər birinin əhəmiyyətini sezməmiş, poemalarında müvafiq dəyərli fikirləri və ideyaları irəli sürmüşdür.” [1.8]

Körpə fidanlarımız uşaq bağçalarında Azərbaycan mədəniyyətinin ən parlaq ulduzu Nizami Gəncəvi haqqında ilk məlumatı almalı, onun bəzi nağıl-hekayələri ilə tanış olmalıdırlar. Bu zaman “Xəmsə”nin motivləri əsasında uşaqlar üçün sadə dildə yazılmış hekayələrdən istifadə daha səmərəli nəticə verə bilər. “Sirlər xəzinəsi” əsərindəki uşaqların yaşlarına uyğun hekayələri, Mir Cəlalın nəsrə çevirdiyi “Yeddi gözəl” poeməsindən parçaları oxumaqla Nizaminin irəli sürdüyü fikirləri, mülahizələri öyrənmək, onların tərbiyəvi əhəmiyyətini tədqiq etməkməqsədmüvafiqdir.

Dahi şair gəncləri zəhmət çəkməyə, vətəni sevməyə, elm öyrənməyə, əməklə məşğul olmağa, dürüst və doğrucul olmağa çağırır. Nizami uşaqlarda humanist keyfiyyətlərin formalaşdırılmasını yüksək əxlaqi borc, vəzifə hesab edir.

Təhsilin ilk pilləsi olan məktəbəqədər dövrdə uşaqlarda oxuma hələ formalaşmadığından, dinləmə və danışma başlıca vərdiş olduğundan böyük yaş qruplarında şairin əsərlərindən müvafiq parçaları oxumaq zəruridir. Bu, eyni zamanda, uşaqlarda mütaliə motivini formalaşdırır. Şairin əsərlərindən hekayə və nağılları oxuyanda həm kitabdakı illüstrasiyalara baxmaq üçün imkan yaratmaq, həm də müxtəlif qəhrəmanların sözlərini fərqli səslərlə oxumaq lazımdır. Bu həm mütaliyə marağı artırır, oxu prosesini əyləncəli edir, həm də məzmunun yadda qalmasına şərait yaradır. Məktəbəhazırlıq qruplarında işin təşkili metodikası kitablarında da bu məsələ diqqət mərkəzində saxlanılır.

“Oxunmuş hissənin müzakirəsindən sonra nələrlə olacağını təxmin etməyə imkan yaradır. Sonda müzakirəni ümumiləşdirin. Lap əvvəldə mətnin adı ilə bağlı verilmiş təxminləri yada salın, müqayisə edin: hansı təxminlər özünü doğrultdu, hansılar uyğun gəlmədi. Uşaqlara sual verin: Bu hekayəni (nağılı, şeiri,..) siz yazsaydınız, necə adlandırardınız? Variantlara, arqumentlərə qulaq asın, uğurlu başlıqları qeyd edin. Mütaliədən və müzakirədən zövq aldığınızı uşaqlara hiss etdirin.

Mütaliəni tamamlamaq üçün 2 vacib sual vardır: 1. Siz nə hiss etdiniz? 2. Siz nə barədə düşündünüz? Bu suallar ətrafında qurulan müzakirə uşaqlarda hiss və fikirləri bir-birindən ayırmaq bacarığı formalaşdıracaqdır. Uşaqların oxumağı bacarmadığı zamanlarda onların kitab oxumaq istəyinə qarşı çıxmayın və “oxunu təqlid” etməsinə icazə verin.” [2.109]

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun bədii parçaları oxumaqla yanaşı, dahi şairin əsərlərindən bəzi hekayələrin motivləri əsasında çəkilmiş cizgi filmlərini də nümayiş etdirmək də faydalıdır. Uşaqların

⁵⁷ ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci. Bakı, Azərbaycan kemale.sultanova1967@gmail.com

həyatında cizgi filmlərinin rolu böyükdür. Cizgi filmləri uşaqların psixoloji durumuna böyük təsir etdiyindən düzgün seçildikdə onların inkişafında müsbət rol oynayır.

Dahi Nizaminin bir neçə nağıl-hekayəsinin motivləri əsasında cizgi filmləri çəkilməmişdir. Onlardan 1976-cı ildə rejissor [Nazim Məmmədov](#) və [Bəhmən Əliyev](#)in çəkdiyi, mövzusu şairin "Sirlər xəzinəsi" poemasından götürülmüş "Şah və xidmətçi" cizgi filminə sədaqətli nöqə və zalımşah haqqında söhbət açılır. Ağıllı nöqə hər gün şahın saxladığı vəhşiləmiş itlərə gizləncə yemək verir. Günlərin birində qəddar şah nöqənin əhirsənib onu ac itlərin qarşısına atır. İtlər nöqənin üstünə hücum etsələr də onu tanıyıb çəkirlər. Beləliklə, itlər oğlanın yaxşılığını yerə vurmur, onatoxunurlar. Şah isə cavan nöqənin ona sədaqətə qulluq etməsinə baxmayaraq, onu öldürdülmək qərarına gəlir. Filmdə belə bir fikir irəlisürülür: şərlə mübarizədə xeyir həmişə qalib gəlir. Yaxşılıqla yamanlığın mübarizəsində yaxşılığın qələbə çalması, xeyirxahlığın həmişə yüksək, nankorluğun mənfi hal kimi qiymətləndirilməsi uşaqların tərbiyəsində örnək rolunu oynayır. [bax:8]

1980-ci ildə rejissor Nazim Məmmədovun çəkdiyi, mövzusu "Yeddi gözəl" poemasından götürülən "Xeyir və Sər" hekayəsinin motivləri əsasında çəkilmiş eyniadlı applikasiya filminin tərbiyəvi əhəmiyyəti çox böyükdür. Filmdə susuz səhrada yol gedən Xeyirin ürəyiaçlılığı, saflığı və bunun əksinə olaraq, Şərin göstərdiyi bədxah əməllərdən danışılır. Filmi izlədikcə onun ideya istiqaməti uşaqları özünə cəlb edir. Nağıl-hekayədən çıxan nəticə budur: insan xeyirxah olmalıdır, lakin insan başqalarına qarşı münasibətini müəyyən etməyi, xeyirxahlığı tətbiq edərkən səhvə yol verməməyi də bacarmalıdır. Hamıya, daha doğrusu, düşməni xeyirxahlıq göstərmək olmaz, əksinə düşməni, şər qüvvələri məhv etmək lazımdır. Burada təbliğ olunan iradəli, yüksək əxlaqlı, xeyirxah qəhrəman Xeyir uşaqlarda rəğbət hissi yaradır. Uşaqlar belə nəci, qorxmaz qəhrəmanlara bənzəməyə çalışırlar. [bax: 9]

"Nağıllar uşaq qəlbinə xeyirxahlıq toxumunu sərən ən böyük vasitədir. Onlar nağıllarda da köməksiz əl tutan insanlara, gücsüzlərə kömək edən heyvanlara, quşlara qarşı dərin məhəbbət duyur. Vətənin gözəlliyini, torpağını, suyunu sevdilir. Xeyirxah hisslər, emosional mədəniyyət insaniyyətin əsasıdır. Əgər uşaqlıqda xeyirxahlıq hissi tərbiyə olunmayıbsa, onu sonradan heç vaxt tərbiyə etmək olmaz." [2.34]

1970-ci ildə rejissor Ağanağı Axundovun çəkdiyi, mövzusu "Yeddi gözəl" poemasından götürülmüş "Fitnə" cizgi filmini də nümayiş etdirmək məktəbəqədər yaşlı uşaqların mənəvi tərbiyəsində əhəmiyyətlidir. Cizgi filminə Bəhrəm şahın kənizi gözəl Fitnə çox ağıllı və bacarıqlıdır. O, bir insanın iradəsi vəzəhməti hesabına ən çətin, hətta ağılasıgma işlərin də öhdəsindən gələ bildiyini sübut edərək, şaha və onun əyanlarına öz üstünlüyünü göstərir. [bax:7]

Bakı Şəhər Mədəniyyət Baş İdarəsinin təşəbbüsü ilə "Mən oxudum, sən də oxu" layihəsi [<https://www.youtube.com/mənoxudumsəndəoxu> &sp=mAEB] çərçivəsində ölməz şairin əsərlərindən "Şah və xidmətçi", "Kərpickəsən qoca və gənc", "Simnar", "Türküstan gözəlinin hekayəti" və s. hekayələrin bədii oxusu lentə alınmış və Youtubə hostinqinə yerləşdirilmişdir. Qeyd edək ki, hekayələrin oxusu zamanı əsərə aid rəngli şəkillər və illüstrasiyalar da nümayiş etdirilir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların bu nağılları da dinləməsi Nizami Gəncəvi irsinə maraq oyatmağın yollarından biridir. Bu zaman tərbiyəçi müəllim oxunmuş nağıl əsasında söhbət aparmalı, nağılın əsas qəhrəmanlarının müəyyən edilməsi, onların müsbət və mənfi keyfiyyətlərinin aydınlaşdırılması üçün uşaqlara istiqamət verməlidir.

Müxtəlif mövzulardakı bədii mənləri oxuyarkən məzmununa uyğun olaraq, dahi şairin hikmətli sözlərini, müdrik kəlamlarını misal çəkmək də yerinə düşərdi. Məsələn, vətənpərvərliyə, vətənin müdafiəsinə, igidliyə, mərdliyə həsr olunmuş oxu materialının təhlili zamanı müəllim, məzmunu dahi şairin aşığdakı sözləri ilə qüvvətləndirə bilər və mətnin tərbiyəvi təsir gücünü artırar:

Çalış ki, kirpiyin olsun almaz tək,
Ayıq ol, ölkənin keşiyini çək! [4.119]

Belə məsəl çəkmiş aqıl bir insan:
"Qurd girməz sürüyə yatmasa çoban." [4.119]

Yurduna düşmənin yolun açma sən! [5.199]

Çalış öz xalqının işinə yara,
Geysin əmələndən dünya zərxara. [6.42]

Nizami Gəncəvinin əsərlərindən gətirilən belə misallar məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda vətənpərvərlik, mərdlik, cəsəretli olmaq hissləri aşılayır. Bu da bütün zamanlarda şox vacibdir. Böyüyən nəsil gələcəkdə Vətəni qorumağa hazır olmalı, düşmənlərimizin varlığını daim yadda saxlamalı, onlara qarşı amansız olmaq ruhunda tərbiyə etməlidir. Eyni zamanda, hər bir uşaq keçmişini bilməli, öz qəhrəmanlarını-Babək, Cavanşir, Koroğlu, Şah İsmayıl Xətayi, Mehdi Hüseynzadə və b. kimi azadlığımız uğrunda mübarizə aparan qəhrəmanlarımızı, hazırki zamanda da Mübariz İbrahimov, Polad Həşimov, İlqar Mirzəyev, Cəbrayıl Dövlətzadə və başqa bir çoxları kimi Vətəni, xalqı üçün canından keçən şəhidlərimizi tanımalı, onunla qürur duymalıdır. Bununla yanaşı gözəl ixtisas sahibləri olaraq xalqımızın firavanlıq, sülh içində yaşaması üçün müvəffəqiyyət qazanmaq, ümumi inkişafımıza töhfə vermək istəyi ilə böyüməlidirlər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Apoyev B. Nizami Gəncəvinin pedaqoji görümləri, Bakı, "Adiloğlu", 2008, 244 s.
2. Suxomlinski V. Ürəyimi uşaqlara verirəm, Bakı, "Maarif", 1979, 107 s.

3. Məktəbahazırlıq qruplarında işin təşkili metodikası. 2017, TPIİ, 115 s.
4. <http://www.tipii.edu.az/noduploads/document/maktabahazirliq-gruplarinda-isin-taskili-metodikasi-istirakci-vasaiti.pdf>
5. Nizami Gəncəvi. İsgəndərnamə, İqbalnamə, "İder", 2004, 272 s.
6. Nizami Gəncəvi. İsgəndərnamə, Şərəfnamə, "İder", 2004, 432 s.
7. Nizami Gəncəvi. Yeddi gözəl, Bakı, "İder", 2004, 336 s.
8. Fitnə film, [1970][<https://www.youtube.com/watch?v=jLU8m573I4A>]
9. Şah və xidmətçi [film, 1976][<https://www.youtube.com/watch?v=7eSWuriZ7Gg>]
10. Xeyirvəşər [film, 1989][<https://www.youtube.com/watch?v=KE8k4Ytu4Hc>]

Açar sözlər: Nizami, Məktəbəqədər tədris müəssisələri, nağıl-hekayələr, hikmətli sözlər, tərbiyə

Keywords: Nizami, Preschools, fairy tales, words of wisdom, education

Ключевые слова: Низами, дошкольные учреждения, сказки, слова мудрости, образование.

Xülasə

Məktəbəqədər dövr böyüyən nəsə bir çox qiymətli keyfiyyətlərin aşılmasında çox mühüm mərhələdir. Kiçikyaşlı uşaqlar ən vacib mənəvi keyfiyyətlərə məktəbəqədər müəssisələrdə və ümumtəhsil məktəblərində yiyələnirlər. Uşaqlarımızın tərbiyəsi və təlimi prosesində bir sıra ümumbəşəri dəyərlərlə yanaşı zəngin klassik bədii irsimizə də arxalanmalıyıq.

Dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sinin motivləri əsasında yazılmış hekayələrin oxusu, çəkilmiş cizgi filmlərinin nümayiş etdirilməsi uşaqların inkişafı və tərbiyəsində olduqca faydalıdır. Müxtəlif mətnlərin oxusu zamanı dahi şairin hikmətli sözlərindən misallar çəkmək də yerinə düşərdi. Bu oxunmuş mətnin tərbiyəvi təsir gücünü artırır və uşaqlarda müsbət keyfiyyətlər aşılayır.

Резюме

Дошкольный период - очень важный этап в воспитании многих ценных качеств у подрастающего поколения. Самые важные нравственные качества дети младшего возраста приобретают в дошкольных и средних школах. В процессе обучения и воспитания наших детей мы должны опираться не только на ряд общечеловеческих ценностей, но и на наше богатое классическое художественное наследие.

Чтение рассказов по мотивам "Хамсы" нашего великого поэта Низами Гянджеви и показ мультфильмов достаточно полезны в развитии и воспитании детей. Читая различные тексты, было бы полезно приводить примеры из мудрых слов великого поэта. Это увеличивает обучающий эффект прочитанного текста и прививает детям положительные качества.

Summary

Preschool period is a very important stage in inculcating many valuable qualities in the growing generation. acquire The most important moral qualities of young children are acquired in preschools and secondary schools. In the process of educating and training our children, we must rely not only on a number of universal values, but also on our rich classical artistic heritage.

Reading stories based on the motives of our great poet NizamiGanjavi's "Khamasa" and showing cartoons are very useful in the development and education of children. Reading the various texts, it would be useful to give examples from the wise words of the great poet. This increases the learning effect of the text and instills positive qualities in children.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva